

AZERBAJCAN'DA TÜRKİYE TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

Erdal KARAMAN*

Özet

Batı Türkçesinin iki kolu olan Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi birçok unsur yönünden birbirine benzemektedir. Sözü edilen benzerlikten dolayı Azerbaycan'da Türkiye Türkçesi öğretiminde bazı zorluklar yaşanmaktadır. Birçok Azerbaycanlı öğrencinin Türkiye ve Azerbaycan Türkçesini birbirine karıştırdıkları görülmektedir. Bu çalışmada, ilk, orta, lise ve üniversitede öğrenim gören Azerbaycanlı öğrencilerin Türkiye Türkçesini öğrenmeleri sırasında yapmış oldukları hatalar ele alındı ve tasnif edildi.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi öğretimi.

Difficulties of Teaching Turkish Language in Azerbaijan

Abstract

Azerbaijan Turkish and Turkish are two branches of West Turkish, and are very similar to each other. Because of these similarities Azerbaijan learners are mixing Azerbaijan Turkish and Turkish when they are learning Turkish language. In this work mistakes of primary, secondary, high school, and university students of Azerbaijan while studying Turkish are investigated and classified.

Key words: Azerbaijan, Turkish, Studying Turkish.

Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Türk Cumhuriyetleri sırasıyla bağımsızlıklarını kazandılar. Sınırların açılmasıyla birlikte Türk Cumhuriyetleriyle Türkiye arasındaki ilişkiler de her geçen gün artmaya başladı. Bu süreçle birlikte Türk

* Dr., Kafkas Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkiler karşılıklı olarak gelişti. Sözü edilen ilişkilerin en yoğun yaşandığı ülkelerden birisi Azerbaycan'dır.

Azerbaycan'ın gerek coğrafi konumunun vermiş olduğu avantajlardan gerekse Azerbaycan Türkçesinin Türkiye Türkçesine çok yakın olması yönüyle iki ülke arasındaki ilişkiler kısa sürede her yönden inkişaf etti. Özellikle de iki ülke arasında eğitim faaliyetlerinde kayda değer gelişmeler oldu. Azerbaycan'dan Türkiye'ye, Türkiye'den de Azerbaycan'a birçok öğrenci öğrenim görmek için geldiler. Bu süreçle birlikte Türkiye Türkleri, Azerbaycan Türkçesini; Azerbaycan Türkleri de Türkiye Türkçesini kısa sürede öğrenmeye başladılar. Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinin birbirine yakın olması sebebiyle dil öğretiminde zorluklar yaşanmaya başladı. Azerbaycanlı öğrencilerin yapmış oldukları hatalara geçmeden önce Azerbaycan ve Türkiye Türkçesindeki bazı özelliklere değinmek faydalı olacaktır.

Azerbaycan ve Türkiye Türkçesindeki Bazı Farklılıklar

Azerbaycan ve Türkiye Türkçesindeki bazı farklılıkları kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Fonetik yönden farklılıklar:

Türkiye Türkçesindeki bazı kelimelerdeki kalın sıra ünlüler Azerbaycan Türkçesinde incedir: *vesika-vesige; hakikat- hekiyet; hususi-hüsusi; mana-me'na; ışık-işig* vb.

2. Yapım eklerindeki farklılıklar:

Azerbaycan Türkçesindeki bazı türemiş kelimeler Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır: *sêç-ki, pusğu, sepki, sürt-kü, hör-gü, göyer-ti, hönkür-tü, defter-çe, buz-lağ, boya-ğ* vb.

3. Zamirlerdeki farklılıklar:

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde şu zamirler vardır: *hamı, here, hemin, hansı, éle, hara, néce, ne cür, néçe, néçençi, özüm, her kes, men, héç kim, héç kes* vb.

4. Zarflardaki farklılıklar:

Azerbaycan Türkçesindeki bazı zarflar Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır: *sakit, ucadan, yüngül, berden yanaktı, çepki, taybatay, dalbadal, ilbeil, oğrun oğrun, bayağ, indi, ora, bura, celd* vb.

5. Farklı fiiller:

Bazı fiiller de Türkiye Türkçesinden farklıdır: *otar-, kömek ét-, çattır-, giléylen-, sep-, yétir-, dan-, danla-, eyleş-, başa düş-, gayıt-* vb.

Bazı fiillerde anlam kayması olmaktadır: *düşmek* "inmek", *danışmak* "konuşmak" gibi.

6. Zamanlarda farklılıklar:

Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman –ır, –ir, –ur, –ür ekleriyle yapılır: *yazıram, yazırsan, yazır* gibi. Azerbaycan Türkçesinde iki çeşit gelecek zaman vardır. Birincisi -acak, -ecek ekleriyle yapılan “Get’i gelecek” zaman, diğeri de –ar, –er ekleriyle yapılan ve “Géyri-ğét’i” gelecek zamandır: *yazaram, yazarsan, yazar, yazarığ, yazarsınız, yazarlar* şeklinde çekilmektedir. Bu zaman Türkiye Türkçesindeki geniş zamanla karıştırılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde iki tür geçmiş zaman vardır: “Şuhudi geçmiş zaman”, “Öyrenilen geçmiş zaman”. Öyrenilen geçmiş zamanın ekleri –miş, –miş, –muş, –müş şeklindedir. Öyrenilen geçmiş zaman –ıb, –ib, –ub, –üb ekleriyle de yapılır: *yazıbsan, alıbsınız, gelibler* vb. Türkiye Türkçesinden farklı olarak kipler -ası, -esi ekiyle yapılan “Gereklilik kipi” vardır: *yazasıyam, yazasısan, yazasıdır, yazasıyığ, yazasınız, yazasıdırlar*.

7. Fiilimsilerdeki farklılıklar:

Azerbaycan Türkçesindeki bazı zarf-fil ekleri Türkiye farklılık göstermektedir: *al-dığda, yaz-dığda, yaz-anda* gibi. (Nağisoğlu 2002: 3-85)

8. Birleşik fiillerin imlası:

Azerbaycan Türkçesindeki Arapçadan alınan bazı kelimelerle kurulan birleşik fiillerin imlası Türkiye Türkçesinden farklılık arz etmektedir: *şükr ét-, hiss ét-, aff ét-* gibi.

9. Alfabedeki farklılıklar:

Türk alfabesinden farklı olarak Azerbaycan alfabesinde **e** (kapalı é), **ğ**, **h** harfleri yer almaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada, Azerbaycanlı öğrencilerin Türkiye Türkçesini öğrenme sürecinde yapmış oldukları hatalar ele alınmıştır. Araştırma için Azerbaycan’da faaliyet gösteren Gafkaz Gimnaziyası, Ağdaş Özel Türk Lisesi ve Gafkaz Üniversitesi Dil Öğretim Koordinatörlüğünde öğrenim gören öğrenciler seçildi. Araştırmada yaklaşık 250 öğrencinin farklı konularda yazmış oldukları kompozisyonlar değerlendirildi. Öğrencilerin en çok yaptığı hatalar üzerinde duruldu. Bahsedilen hataları şu alt başlıklar altında tasnif etmek mümkündür:

1. Fonetik Bakımdan Yapılan Hatalar

1.1. Fonetik bakımdan birbirine benzeyen kelimelerin karıştırılması:

Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinden bazı kelimeler fonetik bakımdan farklılık göstermektedir. Türkiye Türkçesindeki kalın sıra ünlülerden oluşan birçok kelime Azerbaycan Türkçesinde ince ünlüyle söylenip yazılmaktadır. Bundan dolayı da birçok Azerbaycanlı öğrenci, Türkiye Türkçesini öğrenirken sözü edilen kelimeleri karıştırmaktadır. Bu hataların bazıları öğrencilerin kurdukları şu cümlelerde ortaya çıkmaktadır:

Aşkların oyandığı mevsimdir; Nüfus artıgça erazi de artıyor; Ehalisi matem sakladı; En çok eyva yetişiyor; İnsanın zihnini geliştirir; Hayatı dönüş nöktesi olmuştur; Deyer verilmesini teleb etmiş; Sincap meymun gibi heyvenler de evcilleştirilir; Ruslarla mücadileden sonra yeniden bağımsız olmuş; Ağdaşa büyük senetkerlar olmuş; Bezen burada hurma da yetişir; Hetta Türklere bile Ağdaş seviyor; Bezen burada hurma da yetişir; Ehali maldarlıkla meşgul olur; İki tane muze var; Netice çıkarıb onların evezine; Bakünün kenarından ateş sesleri eşidildi; Aşşamdan bir heyli keçmiş; İşik saçan zehirli gülleler; Kendi çıkarları nemine çalışır; Ağdaşın edet enenelerini görünce hayran kalırsınız; Kuşlar köç etmeye başlar; Anneler övladını korur; Ağdaş şehri güzel olsada benim için göyçay daha gözeldir; Benim töfsiyem budur; Bu iki cehetten önemli; Bu yerde şehir saldı; Büyük bir daş vardır; Sabah işikları düşende parlarmış; Erazilerden büyük karvanlar keçermiş; Üşyanlar olmaz yani Yakınlarına nifretle bakanlar var; Büyüklere hörmət etmeliyiz; Ezaba katlanmalı; Annelerimize layik övlat olalım.

1.2. Harf ve alfabe ile ilgili hatalar

Alfabele yapılan hatalara geçmeden Azerbaycan'da alfabe ile ilgili gelişmelere temas etmek gerekir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan'da alfabe ile ilgili tartışmalar gündeme gelmiştir. Sözü edilen tartışmalar günlerce basında devam eder. Bu süreçle birlikte aydımlar farklı görüşleri dillendirmeye başlar. Bağımsızlık sonrasında savunulan fikirleri şu başlıklar altında sıralamak mümkündür:

1. Latin alfabesini isteyenler,
2. Kiril alfabesine devam edilmesi gerektiğine inananlar,
3. Arap alfabesine geçilmesi uygun olduğunu düşünenler,
4. Orhun alfabesinin kabul edilmesi gerektiğini savunanlar. (Gedikli 1992: 75)

Latin alfabesini savunanlar, Azerbaycan'ın daha önce de bu alfabenin, kısa bir süre de olsa, kullandığını ileri sürerler. Diğer taraftan Latin alfabesini dünyada birçok gelişmiş ülkenin ve Türkiye'nin de kullanmaları bu alfabenin savunulmasında önemli rol oynamıştır. Bunun yanında Latin alfabesinin bir dönemde Azerbaycan'da Sovyet idaresi tarafından zorla kaldırılması ve bilgisayarlarda da bu alfabenin yaygın olarak kullanılması bu alfabeyi savunanların dayanak noktası olmuştur.

Latin alfabesini savunanlardan bazıları Türkiye'nin kullanmış olduğu alfabenin aynen alınması gerektiğini ileri sürerler. Bazıları da bu alfabele birkaç işaretin daha eklenmesi gerektiğini savunurlar. İki grup arasında tartışmalar olur. Tartışmalar özellikle é (kapalı e), ħ, ğ harfleri üzerinde olur.

Arap alfabesini savunanların iki gerekçesi vardır. Birincisi Güney Azerbaycan'daki Türklerin de bu alfabele kullanıyor olması, ikincisi de Türklerin bin yıl boyunca eserlerini Arap alfabesinde vermiş olmasıdır.

Kiril alfabesini savunanların gerekçeleri ise, yeni alfabe değişikliğinin çok masrafa sebep olacağı, aynı zamanda yarım yüzyıldan beri Kiril alfabesiyle basılan eserlerden

faydalanılmayacağı şeklindedir. Bu fikirleri ileri sürenler eski komünistlerdir. (Gedikli 1992: 121-122)

Bu dönemde Latin alfabesini savunanların fikirleri kabul görür. Belli bir dönemden sonra Latin alfabesinde eserler basılmaya başlanır. Latin alfabesiyle eserler basılırken aynı zamanda Kiril alfabesi de kullanılmaktadır. Uzun süre Latin alfabesi orta dereceli okullarda ve üniversitelerde kısmen kullanılsa da 2001 yılına kadar tamamen bu alfabeğe geçilmemiştir. Kitap ve gazetelerin %90'ı 2001 yılına kadar Kiril alfabesinde çıkar. Bazı gazetelerde başlıklar ve yazar isimleri Latin alfabesi ile yazılırken metinler Kiril alfabesinde okuyucuya sunulur. Hatta devlet başkanının Latin alfabesine geçiş için yayınladığı emirden sonra bile bazı gazeteler Kirille çıkmaya devam eder. Uzun süre tartışılan alfabe meselesi devlet başkanının Latin alfabesine geçiş için 18 Haziran 2001 tarihinde verdiği emirle noktanır. 1 Ağustos 2001 yılından itibaren de tamamen Latin alfabesine geçilir.

1920'li yıllarda Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş yaklaşık 7 yıl sürmüştür. Bu dönem zarfında her iki alfabe de kullanılmıştır. (1922–1929) Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1920'li yıllardaki alfabe değişim sürecindeki gelişmelerin benzeri Sovyet sonrasında tekrar eder. Bu defa da 1991 yılından 2001 yılına kadar Azerbaycan'da Kiril alfabesiyle Latin alfabesi bir arada kullanılır. 1920'li yıllarından farklı olarak son dönemdeki süreç yaklaşık on yıl sürer (1991–2001). (Kahramanlı 2002: 88-89)

Bugün Azerbaycan'ın kullandığı alfabede Türk alfabesinden farklı olarak **h**, **ğ** ve **ə** (açık e) harfleri vardır. Bundan dolayı da Azerbaycanlı öğrenciler Türkçe metin kaleme alırken sözü edilen harfleri sıklıkla kullanmaktadırlar. Özellikle de **h** ve **ğ** harfleri en sık kullanılan harflerdir. Diğer taraftan **k** ve **g** harfleri karıştırılmaktadır:

Bir varlık olarak bilinmiştir; Keçeceği yol üzerinde bekliyor; Tanklar üzerimizden kecsin diye düşünmüyor; 20 yanvar soygırımıdır; Şehirlerin kırkı çihana kadar; geçen gece geldi; Mihribanlığ gerekir; Şehirlerin kırkı çihana kadar; Birinci yere çihabiliriz; Başğa şehirler de var; Kötü davransağ ondan özür dilemeliyiz; Biz fehr edirik ki arkadaşımız var; Onlar rahat yaşamağ istiyorlar; Azatlık yolunda kurban oldu; İğitliği kalbimizde yaşayacağı; Vaht yetişmişti; 19-u ahşamı oldu; İnsanların çoğunun bilmediği iki şey var; Artuğ Azerbaycan kaç yıldır ki müstekildir.

1.3. Ses hadiselerinde ortaya çıkan hatalar

1.4. Yer değiştirme hadisesinde

Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen ünsüzlerin yer değiştirme hadisesi Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde yer almaktadır. Daha çok *toprak* ve *ileri* kelimelerinde Azerbaycanlı öğrenciler hata yapmaktadır:

Devlet ireliler; Ben inanyorum ki torpaklarımız alınacaktır; İrelide çok büyük naliyetlere sahip ola biliriz; İnsanlar irellemiş.

2. Morfolojik Hatalar

2.1. Yapım eklerinde

2.1.1. İsimden isim yapan eklerde

Azerbaycan Türkçesindeki bazı yapım ekleri Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. “*Séçki, başçı, pişmançılık*” gibi. Azerbaycanlı öğrencilerin büyük bir kısmı sözü edilen yapım eklerini Türkçe kompozisyonlarda kullanmaktadır:

Sevaplık işler yapmalı; Sözü bütövlüye dayanır; Tekce manevi olmasa da...; Sonraki pişmançılık fayda vermez; Respublikanın başçısı daha sonra prezident olmuş; Ehali maldartlıkla meşgul olur; Onların devamçıları olmalı

2.1.2. İsimden fiil yapan eklerde

Hazırlaşırken bize geldi; Kesinlikle farklıyorlar

2.1.3. Fiilden fiil yapan eklerde

Cennet ayakları altına salınmış; Hiç kimse kılını terpetmiyordu; Hayvanların böyle yarandıklarını düşünmemeliyiz

2.1.4. Fiilden isim yapan eklerde

Anne bize dayaktır; İkinci sığıncağındır; Bu kırğın esl kırğındı; İnsan döyüşde ölse de; Deyerli biligler verirler; Çaldıran döyüşünde olmuş

2.2. İsimler

2.2.1. Çoğul ekleri

Bir çok insanlar geldi; Birçok adamlar bu konuda böyle düşünmüş.

2.2.2. İyelik ekleri

Okumağımın sayesinde başarılı oldum. ; Ağdaşa geldiyime çok sevindim.

2.2.3. Hal ekleri

2.2.3.1. Yönelme

Ben bura çok gelirim. Ora gitmeye hiç isteğim yok, Ora bura koşan çocuklar seyrediyor.

2.2.3.2. Bulunma

Şimdiki zamanede görüyordum; O bağımsızlık hakda böyle demiş; Bende bir arkadaşım var; Yazda sıkıldığımızda denize gideriz; Ağdaş hakta bir şiir var; Yayda çok sıcak oluyor

2.2.3.3. Uzaklaşma

Ben şahsım **adımdan** konuşuyorum; Zaman **ilerledikden** sonra bu da olur.

2.2.3.4. Vasıta

Oranı **milyonlarla** insan ziyaret ediyor; Azerbaycan **binlerle** kurban verdi; **Yüzlerle** gençlerin kocaların hayatına son koyuldu; **Onlarla** insan bu konuda söz söyler.

2.2.3.5. Belirtme

Şapkani kapıya koyup kaçıyorlar; Çizgi **filmimi** çok seviyorum; **Geceni** annemiz uyumamış; Ben **okumani** böyle düşünüyorum; **Doğanı** güzel yapan varlıklardır; **Yazını** güzelleştirdi; **Ayını** hayvanat bahçesinde gördüm; **Aynanı** duvara astı.

2.3. Soru

Birçok öğrenci soru eklerini bitişik yazmaktadır:

Bize kitap **veriyorlarmı**; Bu doğru **değilmi**; O çiçek haylen **açılmazmı**; Bir yerin **ezildimi** yavrum?; Yaşaması **mümkünmüdür**?; Bana pis **bakarlarmı**?

2.4. Sıfatlar

Azerbaycan Türkçesindeki bazı sıfatlar fonetik yönden Türkiye Türkçesinden farklıdır. Bahsedilen sıfatları Azerbaycanlı öğrencilerin Türkçe metinlerde kullandığı görülmektedir:

Bu kimseler her zaman problem olur; **Sadakathı** insan olmalı; **Her bir** insan dürüst olmalı; **Onlarla** araba vardı; **Çok** filimler seyrettim; **Kızgın** ateşi gördüm; **Bir çok** problemler gördüm; **O biri** dünyada bunun bedeli var; Orası **kadim** şeherdir; **Birçok** bilginler bilgi vermiş; **Bir** kes gelmedi; **O köçeri** kuşlar nağmeli olur; **Heç** kes bağımsız olmamak istemez; **Her kes** bağımsız olmak ister; **Heç** vaht olmadı; Dünyanın **bir çok** yerlerinde hayvanları binek olarak kullanırlar; **Pis** işler yapan insan mutsuz olur; Dünyada **her bir** işi yapmak olur; Ben **şu** şehirde bir yıldır okuyorum; **Şimdiki** zamanda güzel arkadaş bulmak çetin; Her **bir** zaman onlar birlikteyim; Yarın **öbürsü** gün yaparım; **Zehirli** güller kırır; **Bir** sözle insan zamanı iyi değerlendirmeli; Bu ülkenin çok **hayretedici** şehirleri var; Burası en güzel **sefali** yerlendendir; **Gezmeli** yerleri vardır; Her **yan** kırmızı karanfillerle kaplıydı; Azerbaycanın güzel **sefali** yerleri var; **Çoklu** heykeller vardır; Beyaz yani **ağ** daş varmış; Moskovanın **hansısa** küveleri vardı; Ben **böğle** bir arkadaşımın olmasını isterim; **Hemin** ülke başarılı olmaz.

2.5. Sayılar ve tarihler

Bazı öğrenciler Türkçe kaleme aldıkları kompozisyonlarda tarihlerin ve yılların yazılığını kendi dillerinde kullanılan şekliyle yazmaktadırlar:

19-dan 20-e geçen gece oldu; **19-u, 20-i** kutlanıyor; **1990-cı** yıl olayları böyle idi; Annemi karşıdan gelen **14 mayıs** anneler günü münasebetiyle kutlarım; **1990-cı yıl 20**

ocak her kesin dilinden düşmeyen söz var; **1932. yılda** çıkarılmışdır; Ocak dedikde **20 ocak 1990-cı yıl** akla gelir; Ocak **19-da** geliyorlar; Kızıl ordu **1990-cı yılda 20 yanvar** olayını gerçekleştirdi; **1991. yılda** bağımsız olduk; Azerbaycan ilk defa **1918. ilde** bağımsızlığını kazanmış; **1991. ilde** oldu; **19-u** aħşamı oldu; **19-tan 20-ne** geçen gece.

2.6. Zamirler

Özüm yazdım. **Özüme** inanırım.

2.7. Zarflar

Ağdaş kendi **öyle çok** tanınmıyor; Ağdaşı **çok yüksekte** tutuyorlar; Geceler **yatmayarak** bizi unutmuyorlar; Kötüler **mutlak** cezasını çekecek; **Seher** çayda yüzüyordum; **Adeten** ben boş zamanlarımda kitap okurum.

2.8. Bağlaçlar

Belkide gelmez; **Diyorumki** o zaman olur; **Ölkemdede** en güzel yerdir; **Yada** sen de gel; **Ölüpde** dirildim; O bunun **kimi** bir şey; **İyide** olsa kötüde olsa gelsin; **Öğretmenlerimde** gelecek; **hansı ki** bunu sordu; **Bende** orada olsaydım; **O Ve ya** bu farkı yok; **İyide** olsa kötüde; **Horuzların** gavgasınada baktım; **Ben dedimki** o öyle olmaz; **Onların biride** budur; **Yada** kapıya bırakanlar vardır; **Babalarda** çocukları sever; **Ne de ki** onu geri döndüremeyiz; **Aklımda olduğu kibi** kalıyor.

2.9. Füller

Yemeklerimizi yedirzdi; **Zamanı nasıl harcayayım**; **O hiç alınmadı, sınımadı**; **Binlerce ev tikebiliriz**; **Canını toprağa tapşırđı**; **Ateş yakıp üstünden atılırlar**; **Bunu böyle söylemek olur**; **Çok sertle çok yumuşak birisinin arkadaşlığı tutmaz**; **Rus goşunları Baküye dahil oldu**; **Bu işler de pozulur**; **Canlar itirmiştik**; **Güzel arkadaşlar yetirecek**; **Seni af ediyor**; **İnsan hem öyrenir**; **Pamuk fabriki Leki'de yerleşir**; **Her yerde mübarize aparıyordu**; **Havalar istileşir**; **Onbir liseyden biri burada yerleşir**; **Zamanı boşa harçlıyor**; **Bağımlı ülke her şeye şüphe ile yanaşır**; **Annelere borcumuzu kaytaramayız**; **ve yılan söyledi**; **Kitapta böyle bir söz işlenmiştir**; **Bu yerde şehir saldı**; **Burada lisey tikdirmişler**; **Her gün telesdim**; **Öten illeri bir gayda olarak hüzn gibi ğeydettik** Hep kendileri ile öyünür.

2.10. İsim-füller

Düşman taptamasından korunmalı; **Nevruz tabiatın oyanması** demektir; **Sındırmak** maksadıyla oldu; **Verdişlerine yiyelenmek** semereli heyet terzi demektir.

2.11. Sıfat-füller

Göründüyü kimi Ağdaş çok güzel şehir; **Doğulduğumuz** andan itibaren oluyor; **Bizi büyülden** annelerimizdir; **Ülkemizde farklı olan şehir**; **Elbisemi yuyan** kimdir; **Ağdaş şehri adlandırılan şehir**.

2.12. Zarf-fiiller

Zarflarda ortaya çıkan en belirgin hatalar -dıkta, -dikte, -anda, -ende eklerinde ağırlık kazanırken, bazı zarf fiil eklerinin de imlasında hatalar ortaya çıkmaktadır: *İnsan yaşa **doldukca** olgunlaşır; Günler **akıb** gidiyor; Yaşlandı**da** ben de öyle olacağım; Dünyaya **gelmemişden** önce sorar; İnsanlara **yüzümü tutarak** demek istiyorum; Anne **söyledikte** insanın içi rahatlıyor; İşe ve ya birisiyle görüşe **gittikde** söylersin; Düzgün **kullanılmadıkta** boşa gider; Onu **koruyub** saklamalı; Yemek **yeyerek** geliyoruz; Aylar **dolandıkça** biz de yaşlanırız; İnsanın arkadaşı **olmadıkta** yardımcı olur; Bağımsızlık **dedikte** sadece devlet akla gelmesin; Ormanlıklara **gittikde** çok güzel yerler vardır; Zor duruma **düştükde** yardım etmeli; Sabah ışıkları **düşende** parlamış; Meleyn adını **sordukda** cevap verdi..*

2.13. Fiil çekiminde

Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman ve geniş zaman sıklıkla karıştırılmaktadır. Sözü edilen hatalar, gerek konuşmalarda gerekse yazıda sıklıkla ortaya çıkmaktadır:

*Elden kalan elli il **kalar**; Göstermek **olar**; Erken **kalkır**; Üzü beyaz **olar**; Dayak olmağı **beceremir**; Hoş **gelicek**; Kendilerinden sonra **gelicek**; Bunu göstermek **olar**; Şehitleri **unutmur** hiçbir zaman; **Gerekicek** şeyler var; Atalarımız **demış**; Bedeli **çıkır**; Yapınca düzeltmek **olar**; **Gezir** elden ele; Sokakta kim **vardısa** öldü; Top sesinden durmak **olmuyordu**; Okuyan yükseklere **yürer**; Okumayan yerlerde **sürüner**; Dost kara günde **tanınar**; Bizim vaktimiz çok **azısa** ona göre düşünmeliyiz; Amma biz babalarımızın öyüdünü asla **unutmamalyık**; Arkadaşlığı paraya göre **yapırlar**; Hapisten **çıkıktaysa** bu oldu; Hep **gezirler**; İnsan **eylenir gülür**; Bağımsızlığın önemini hapiste olanlar **biler**; Öbür devletden **bağlıdrsa** bu; Bağımsızlığı olmayan **devletdense** olmasa iyi olur; Olmasa daha iyi **olar**; Suyundan **içtikdiyse** insanın için **ferahlayır**; Hem okur hem de **yeyedi**; Biz arkadaşımızla sadık **olak**; Sakla samanı **geler zamanı**; Bizim üstümüzü **örtür**; Geri dönmek **olmur**; Yiğit öler adı **ğalar**.*

3. Sentaksla İlgili Hatalar

3.1. İkilemelerde

*Her tarafı **delme delik** olmuş; **Kolkanat veren** de bu sevgidir; Bazı geceler **hünkür hünkür** ağlarım; **Kos kocaman** insan olub; Ağdaş **künden küne** geliyor; **Yar- yaraşık** verir ona nesiller; Bu nüfus **günü günden** artır; **Yar- yaraşık** verir ona nesiller; Bazı insanlar bağımsız **ola ola** bağımsızlığın önemini anlamıyor; İnsanlar **koca cavan** gille selinin altında kaldılar.*

3.2. Birleşik fiillerde yapılan hatalar

Azerbaycan Türkçesinde birleşik fiiller ayrı yazılmaktadır. Azerbaycan sahasında kullanılan birçok birleşik fiilin Azerbaycan'da kullanılan şekliyle Türkçe kompozisyonlarda da kullanıldığı görülmektedir:

*Bu şey ahiretimi de **değişire bilir**; uça **bileceyi** düşünür; **keşf edin** bütün dünyayı; Her şeyi **isteye bilir**; Halime **şükr edirem**; O duyguları **hiss ediyorum**; Biraz da bu*

konudan bahs edelim; Bunu diye bilirim; Ben de şükr ederim; Bizi mehve edip; Bu filmi izleye biliriz; Anlaya bilir o bunu; Müstakil devlet ola bilirdik; Evlerine kaçta biliyordu; Müstakil devlet ola bilirdik; Güzel tabiat seyr etmek; Başçılık ettiyi sovet rehberliyi; Ermenilerin karşısını almak için yaptı; Matem ilan olunmuştur; Ehalisi matem sakladı; Başçılık ettiyi sovet rehberliyi; 20 yanvar olaylarını defelerle yada salmış; Anne ve babalarımız vahşi gibi kette yetirilmiş; Uyudukları yerde defn edilmiştir; Babalarımız bizi boya çattırmış; Bu da ağaçların kurumasının karşısını alır; İstediği zaman Allah zamanı bizim elimizden ala biler; Bunu rahat hiss ediyorum; Baküde neler başverdiğini gördük; Bunu hall etmeliyiz; Canını toprağa tapırdı; Para ile hall olunur.

4 Alıntı Kelimelerde Yapılan Hatalar

4.1. Arapça kelimeler

VIII ve XIX. yüzyıllarda İslamiyetin Azerbaycan'da yayılmasıyla birlikte hayat tarzında değişiklikler görülmeye başlanır. Bu süreçte Azerbaycan Türkçesine Arapça kelimeler de girmeye başlar. Bölgeye yerleşen Arap Müslümanlar zamanla halkla kaynaşır. Sözü edilen dönemde birçok Arapça kelime Azerbaycan Türkçesine geçer. Diğer taraftan bölgeye yerleşen Müslüman Arapların, zamanla, Azerbaycan Türkçesinde konuşmaya başlamaları bu kaynaşmanın derecesini göstermesi açısından önemlidir (Hudiyev 1995: 64). Azerbaycan Türkçesine bu süreçle birlikte her alanla ilgili kelimeler girmeye başlar. Sözü edilen kelimelerin birçoğu Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Fakat bu kelimeler Azerbaycan Türkçesinde farklı yazılıp okunmaktadır. Bugün Azerbaycanlı öğrencilerin Türkiye Türkçesiyle karıştırdıkları Arapça alıntılarının bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Sırr sakla ki sırrını saklasınlar; Eziyyetler çektiler; Analar bizi ana betninde büyütmüş; Şehitlerin resmleri var; Mövzular vardı; Mertlik uğrunda mübarize edildi; Kendilerine tabe etmiş; Bu devrde okumdan olmaz; Anan behtinden kabre kadar okumak; Teşfişe düşen halk ne yapacağını bilmedi; Böyük nailler gazandırır; Azerbaycan istiklaliiyetini aldı; Medeniyyetleri ayrı oldu için oldu; Mecburiyyetden doğar; Sürekli mücadile gider; Kassapa gitmiş; Elme yiyelenir; Ona hediiyesini verir; İlm öğrenmeli; Ömr boyunca yaptığı iş.

4.2. Farsça kelimeler

Türkler, İslamiyeti kabul ettikten sonra Türkçeye Farsçadan da kelimeler geçmeye başlar (Hudiyev 1995: 69). Azerbaycan'da Türk unsurunun kesafet kazanması, Türkçenin önemli bir dil olarak temayüz etmesi, Selçuklular döneminde gerçekleşir. Diğer taraftan Moğolların bölgeyi istilası ve İlhanlıların bu coğrafyada hâkimiyet kurması Farsçanın Azerbaycan Türkçesindeki etkisini azaltmıştır. Bu boşluk yeni göçler sayesinde doldurulur. İlhanlıların, Azerbaycan'ı siyasi ve idari merkez olarak telakki etmeleri, Türk ve Moğol unsurunun bu bölgede süratle yoğunluk kazanmasına sebep olur (Köprülü 1989: 16). Azerbaycan Türkçesi, Farsçadan XIII ve XIV. yüzyıllardan itibaren kelime alır. Zamanla Arapçanın yerini Kafkaslarda Farsça

alır. Arapçadan sonra Azerbaycan'da resmî dil olarak Farsçanın kabul edilmesi bu dilden yeni kelimelerin Azerbaycan Türkçesine geçmesini kolaylaştırır (Gurbanov 1967: 189). Bahsedilen süreçle Azerbaycan Türkçesine geçen kelimeler günümüzde Azerbaycan Türkçesinde kullanılmaktadır:

*Nevruz **barede** yazdım; **Çerçive** içinde gösterdi; **Hemin** çocuğa yardımcı olur; **Düşmen** vahşice öldürmeye başladı; **Düşmenler** vahşilikler törediyordu; Onların kahramanlığı **hemişe** yaşayaca; Cumhurbaşkanı'nın **serancamına** göre...*

4.3. Rusça alıntı kelimelerde yapılan hatalar

Azerbaycan Türkçesine Rusçadan geçen kelimelerin tarihinde üç farklı dönem söz konusudur:

1. Eski dönemlerden, Azerbaycan'ın Rusya'nın hâkimiyeti altına girmesine kadar olan dönem,
2. Azerbaycan'ın Rusya'ya bağlanmasından Sovyetler Birliği'ne kadar olan dönem,
3. Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyeti kurulduktan sonraki dönem.

Birinci dönemde Rusçadan geçen kelimelerin sayısı oldukça azdır. İkincisinde ise bu sayıda kayda değer artış gözlenir. Çarlık Rusyası'nın hüküm sürdüğü ve Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgaliyle başlayan bu süreçte, Azerbaycan-Rusya ilişkilerinin zorunlu olarak gelişmesi, özellikle, kültürel münasebetlerin artması sonucunda birçok kelime Azerbaycan Türkçesine geçmeye başlar. Sözü edilen dönemde Rusça kelimelerin Azerbaycan şiirinde bile kullanıldığı görülür.

Azerbaycan'ın, Sovyetler Birliği'ne dâhil olmasıyla başlayan üçüncü dönemde Rusçadan geçen ödünçlemelerin yoğunluk kazandığı görülmektedir. Ekim Devrimi gerçekleşikten sonra oluşan ortam, Rusçanın önemini her geçen gün daha da artırmıştır. Rusçanın, bu dönemde ideolojinin resmî dili hâline gelmesi, ilmî faaliyetlerin bu dilde yürütülmesi, her alanda Rusçanın kullanılması gibi sebeplerden dolayı bu dilin öğrenilmesi zaruret hâline gelir. Sözü edilen ödünçlemeler, hem konuşma yoluyla hem de edebî dil vasıtasıyla alınmıştır. Azerbaycan Türkçesine geçen Rusça kelimeleri iki kategoride ele almak mümkündür:

Günlük hayatta kullanılan kelimeler: stekan "bardak" stol "masa", stul "sandalye", çaynik "çaydanlık" gibi.

Sosyal yapıyla ilgili kelimeler: kolhoz, savhoz, savet, komsomol vb. (Gurbanov 1967: 191)

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusçanın önemi Azerbaycan'da azalmaya başlar. Yukarıda bahsedilen dönemlerde Rusçadan alınan kelimelerin Azerbaycan Türkçesinde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu duruma birçok öğrencinin kurduğu cümlelerde de şahit olmaktayız:

*Ağdaş'da **fabrikler** var; Pamuk **fabriki** Leki'de yerleşir; İyi bir **ünivérsitét** kazanalım; Azerbaycan **démokrat respublikası** oldu; **Rusiyanın** kölesi gibiydi; **Rusiya***

tankları arabaları eziyordu; Ağdaş rayonu güzel rayondur; Sathi **informasiyaya** malikdir; **Sovét** ordusu tecavüzleri zamanı; 20 **yanvar** Azerbaycan halkı için facialı bir gündür; Köpekler insanı gurtardığı için **médal** bile alır; **Péçi** söndürmemiş; **Kinoda** görmüştüm.

5. İmla hataları

Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde imla bakımından farklılıklar vardır. Birçok öğrenci Türkçe kompozisyonlarında Azerbaycan Türkçesindeki bazı imla kurallarına yer vermektedir:

Adeten böyle olurdu; **aR**tık ben çok kitap okumuşam; Zaman insan **ömR**üne deyer; kazanmak için **fursattur**; Bu **mümkün diğildir**; en iyi şeylere ha**R**camaltıyız; **Böyük** bir **daş** vardır; **Onda soyukluk** olur; Sayısı çok **artdı**; Çok **israr etdi**; **İhtiyacları** vardı; **Harclık** verdi; **Peyğamber** söylemiş; **Kötülüynü** görmedi; **Çokuna** söylemiş; **Köpeyin** yavrusu geldi; **Dünyadaki** birçok insan bunu bilir; **Sadakathı** adam o; **Gerçekdir** o; **Bir birinden** vazgeçmez; **Her kes** geldi; **Sonrakı peşmanlık** fayda vermez; Yirmi dört satın yarısından **çokunu** oyunlar oynuyoruz; **Bir-birbirlerine** iyi davranırlar; o öyle **diyil**; **Ölkemizde** çok güzel yerler var; **Öyretici** insanlar var; Çok güzel **eyleniyoruz**; Tahıllar **büyüdüdür**; **Geçtiyi** yolları gördüm; **Esaretden** kurtuldu; **İçtenliyi** çok güzel **tabi ki** öyle olur; **iyrenç** bir durumdu; İsteyin aslında bu **deyil**; Geçmiş **asrda** da vardı; **hüzn** günü oldu; Milli **oyanış** günüdür; **Hüzn** insanı **kocaldır**; **Her kes** bilmelidir; **Ona** arka dayak **demekdir**; **Çünki** öyle idi; En güzel **kitab** hangi **Takdire layık** birisidir; **Cennetde** onlar en güzel yerde olacak; **Nefret ettiyi** şey başıma gelir; Bazıları da kendi **keyflerine** bakırlar; Anne çocuğun **kanadları** gibidir; İlk **akıla** gelen bunlardır; **Yaratdığım** melek sana **öyretecek**; Zamanı **geldiyini** bildirir; O **şahs** odur; **Birlikde** oynuyoruz; **Bir-birimize** kardeş gibiyiz; Yani **her hangi** bir devlet kendi üniversitesinde; **Her bir** şey zamanla oluyor; Şehit olmuş **igidleri** gömüyorlardı; **Her an akıb** giden **varlıkdır**; Çoğunun **deyerini bilmediyi**; Ne kadar eziyet **ettiğimiz** insan var; Karısını çok **sevdiyinden** babasını sepete koymuş; **Düyün** salonu yerleşir; **Caddeyin diyer** tarafında yerleşir; Elden kala**R** elli il kala**R**; ben isteye**R**dimki benim arkadaşım kardeşim gibi olsun; dost dostla hemişe **ehtiyatlı** olmalıdır; bir yılan ve bir tilki vardı**R**.

6. Mana Bakımından Hatalar

Mana bakımından Azerbaycanlı öğrencilerin en çok yaptıkları hatalardan bazıları şunlardır:

Goşun göndermek istedi; Bunların **hamısı** zamanı iyi kullanmak demek; Rus goşunları Baküye **dahil oldu**; Onları **gülleleyipler**; **mustakilliyi** severiz; **Düşmen taptığında** kaldı; **Hemin** toprak bizimdi; En **kadim** ülkedir bizim ülkemiz; **Kadimde** böyleydi; Güzel **çağları** burada yaşadım; Gençlik insanın en **pahalı** dönemidir; Bize **hayrı oldu**; Şehitlerimizi **ağı** ve **sızıntı** ile anmışık; **Müstakil** olmak için gerekli; **Annenizi sevmediğiniz süre** olmasın; İnsanlar için **vaciptir**; Arkadaşımı söyle kim olduğunu **değim**; Biz **istirahat** günleri parka gideriz; Anne üzerinde **layla** demişken; **Koynunda boy atar doğma** nesiller; Rus **goşunu** geldi; Öğretmenlik çok **yahşıdır**.

7. Kısaltmalar

Birçok öğrenci Azerbaycan sahasında kullanılan kısaltmaları Türkçe kompozisyonlara da taşımaktadırlar. Bahsedilen hataların bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ves.; SSRI-nin terkinde olan halğlar; Ben AÖTL-de okuyorum; ABD-de keşf etmiş; Ağdaşın sahesi 1.24 bin km-dir; Mesela Orhan, Tural ve s.

Sonuç

Türkiye Türkçesini öğrenen Azerbaycanlı öğrencilerin yapmış oldukları hatalar Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinin birbirine çok yakın olmasından dolayı oldukça çoktur. Sözü edilen hataların bir kısmının alfabeden kaynaklandığı, Azerbaycan alfabesinde yer alan bazı harflerin Türkçe metinlerde kullanıldığı görülmektedir. Alfabede yapılan hataların h, ğ harflerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yanında birçok öğrenci “r” harfini kelime içerisinde büyük harfle “R” şeklinde yazmaktadır. Diğer taraftan Türkiye Türkçesinde kelime sonlarındaki “k” sesleri sedalılışma ve yumuşaması neticesinde “ğ” sesine dönmetedir. Azerbaycan Türkçesinde “ğ” sesi yerine “y” sesi gelmektedir. Bu ses hadisesi de Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde karıştırılmaktadır. Azerbaycan Türkçesi bazı yapım ekleri yönüyle Türkiye Türkçesinde farklılık arz etmektedir. Azerbaycan Türkçesindeki bazı yapım ekleri Türkiye Türkçesindeki yapım ekleriyle sıkça karıştırılmaktadır: “başçı, bütöv, seçki, köçeri, safalı, gezmeli, açar, maldarlık, farklanmak, dostlaşmak, sakitleşmek, sepilmek, birçe” vb. Azerbaycanlı öğrencilerin kelimelerin imlasında en sık yaptıkları hatalardan birisi de birleşik fiillerin yazılışlarındadır. Azerbaycan Türkçesinde “şükretmek, hiss etmek, sabr etmek” gibi birleşik fiiller ayrı yazılmaktadır. Bu tür fiilleri Azerbaycanlı öğrenciler Azerbaycan Türkçesinde kullanılan şekliyle yazmaktadır. Bazı öğrencilerin alıntı kelimelerin imlasında hata yaptıkları görülmektedir. Özellikle de Türkiye Türkçesinde olmayan ödünçlemelere birçok öğrenci kompozisyonunda yer vermektedir.

Çözüm Önerileri

1. Azerbaycan’da Türkiye Türkçesinin öğretilmesinde anlama yönünden çok kısa sürede başarı elde edilmektedir. Bu sahada karşılaşılan en önemli problem birbirine çok yakın olan yapıların sıklıkla karıştırılmasıdır. Bu sorunun üstesinden gelmenin en kısa ve kestirme yolu Türkiye Türkçesinin öğretiminde belli bir süre sonra bahsedilen farklılıkların karşılaştırmalı bir şekilde öğrencilere gösterilmesidir. Azerbaycan ve Türkiye Türkçesindeki benzer yapının Türkçe öğrenen Azerbaycanlı öğrencilere karşılaştırmalı olarak gösterilmesi yapılan hataları en aza indirecektir.

2. Diğer milletler için hazırlanan Türkçe ders kitaplarının Azerbaycan sahasında kullanılması uygun değildir. Bunun yerine Azerbaycan için özel Türkçe öğretim setlerinin hazırlanmasında fayda vardır. Azerbaycan için hazırlanan ders kitaplarının bu coğrafyada Türkçe öğreten ve Azerbaycan Türkçesi bilen araştırmacıların tecrübelerinden istifade edilmesinde fayda vardır.

3. Türkçenin öğretiminde kullanılan ders kitapları farklı basamak ve söz varlığıyla hazırlanmalıdır. Belli bir dönemden sonra Azerbaycanlı öğrencilere farklı alanlarla ilgili metinler öğretilmelidir.

4. Azerbaycan'da öğrenim gören birçok Azerbaycanlı öğrenci Türkiye Türkçesini konuşmada zorluk çekmektedir. Sözü edilen sorunun çözülmesi için belli bir dönemden sonra Azerbaycan'daki öğrencilerin Türkiye'ye pratik yapmak amacıyla getirilmesi konuşmada çekilen sıkıntıyı ortadan kaldıracaktır.

5. Türkçe öğreten öğretim elamanları ve öğretmenlerin belli dönemlerde bir araya gelerek karşılaşılan sorunlar üzerinde müzakere yapmaları, aynı zamanda dil öğretiminde farklı yöntemler geliştirmeleri önem arz etmektedir.

6. Dil öğretiminde en önemli unsurlardan birisi de kalifiye elaman meselesidir. Diğer dillerde olduğu gibi Türkçe öğreten elemanların da dili sevdirmesi, dilin inceliklerine hâkim olması gerekir.

7. 1991 yılında Marmara Üniversitesi'nde yapılan sempozyumdaki ortak alfabe teklifinin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

8. Türkiye Türkçesi öğretilirken yabancı dil olarak değil ana dilinin bir kolunun öğretilmesi düşünülerek öğretilmelidir.

Kaynaklar

Gedikli, Yusuf (1992), *Azerbaycan'da Alfabe Tartışmaları (1990–1991)*, Y. Lisans Tezi, İstanbul, s. 75.

Ğehramanli Nazif (2002), *Köhne-Yéni Elifba*, Bakı.

Ğurbanov, A. (1967), *Müasir Azerbaycan Dili*, Bakı.

Hudiyév, Nizami (1995), *Azerbaycan Edebi Dilinin Tarihi*, Bakı.

Köprülü, M. Fuat (1989), *Edebiyat Araştırmaları II*, İstanbul.

Nağısoylu, Möhsin (2002), *Azerbaycan Dili*, Bakı.